

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΓΙΑΤΡΟΜΑΝΩΛΑΚΗΣ

Π Ο Λ Ι

Τ Ι Κ Ε Σ

Μ Υ Θ Ο

Γ Ε Ν Ε Σ Η Σ

Τέχνη και Διανόηση στην Ευρωπαϊκή Πρωτοπορία

ΙΚΑΡΟΣ



## ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΜΥΘΟΓΕΝΕΣΗΣ

Επιμέλεια: Δημήτρης Παπακώστας  
Στοιχειοθεσία – Σελιδοποίηση: Εκδόσεις Ίκαρος  
Εκτύπωση: Μητρόπολις Α.Ε.  
Βιβλιοδεσία: Ι. Μπουντάς – Π. Βασιλειάδης Ο.Ε.

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμημάτων του με οποιονδήποτε τρόπο, καθώς και η μετάφραση ή διασκευή του ή εκμετάλλευσή του με οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγής έργου λόγου τέχνης, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 2121/1993 και της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης-Παρισιού, που κυρώθηκε με το ν. 100/1975. Επίσης απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, της σελιδοποίησης, του εξωφύλλου και γενικότερα όλης της αισθητικής εμφάνισης του βιβλίου, με φωτοτυπικές ή οποιεσδήποτε άλλες μεθόδους σύμφωνα με το άρθρο 51 του ν.2121/1993.

Πρώτη έκδοση: Νοέμβριος 2020  
ISBN 978-960-572-379-8

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΚΑΡΟΣ • ΒΟΥΛΗΣ 4, 105 62 ΑΘΗΝΑ • Τ: 210 3225152 • [www.ikarosbooks.gr](http://www.ikarosbooks.gr)

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΓΙΑΤΡΟΜΑΝΩΛΑΚΗΣ

# ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΜΥΘΟΓΕΝΕΣΗΣ

ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΔΙΑΝΟΗΣΗ  
ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑ

ΙΚΑΡΟΣ



## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Προλογικό σημείωμα</i>	9
<i>Για μία ριζοσπαστική αρχαιότητα</i>	15
<i>Η κοινωνικοαισθητική της μυθογένεσης</i>	21
<i>Πολιτικές αναπαράστασης</i>	36
<i>Μισέλ Λεϊρίς και Ζωρζ Μπατάιγ: Μυθογενετική πολιτική</i>	61
<i>Προσωκρατικοί στοχαστές και πρωτοπορία</i>	68
<i>Σαλβαντόρ Νταλί: Αναγνώστης του Ηρακλείτου</i>	93
<i>Αντί epilόγου</i>	99

### ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

<i>Σαλβαντόρ Νταλί</i>	
<i>1. Ο Άγιος Σεβαστιανός</i>	103
<i>2. Οι πίνακές μου στο Σαρόνι του Φθινοπώρου</i>	105
<i>3. Τα δάκρυα του Ηρακλείτου</i>	109
<i>4. Το μυστηριακό μανιφέστο</i>	112
<i>Αντρέ Μασσόν</i>	
<i>Τα ύψη του Μονσερρά</i>	122

Ζωρζ Μπατάιγ  
*Ηρακλείτειος διαλογισμός* 124

Μαξ Ερνστ  
*Στοιχεία για τα νεανικά χρόνια του Μ.Ε.*  
*όπως τα αφηγείται ο ίδιος* 126

#### ΠΙΝΑΚΕΣ

Κατάλογος εικόνων 139

Ευρετήριο θεμάτων 141

Ευρετήριο προσώπων και μυθικών χαρακτήρων 145



## ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Έναυσμα για την συγγραφή του βιβλίου αυτού αποτέλεσαν διαλέξεις που έδωσα στις Ηνωμένες Πολιτείες και την Ευρώπη οι οποίες βασίστηκαν σε έρευνα που διεξήγαγα μετά την δημοσίευση του βιβλίου μου *Greek Mythologies: Antiquity and Surrealism* (2012). Οι διαλέξεις αυτές εστιάστηκαν στο εικαστικό έργο του Μαξ Ερνστ και του Αντρέ Μασσόν και την πολυδιάστατη σκέψη του Ζωρζ Μπατάιγ. Πιστεύω, ως προς το έργο του Μπατάιγ, ότι η διεθνής έρευνα βρίσκεται ακόμη και σήμερα –μετά την δημοσίευση σημαντικών μελετών– σε στάδιο αρχικής ανακάλυψης. Το ίδιο ισχύει για το *Une semaine de bonté* του Ερνστ, αλλά και για το εν πολλοίς αδιερεύνητο, ευρύτερα άγνωστο *Paramythes* του, τα οποία εξετάζω σε ειδική μελέτη που θα δημοσιευθεί σύντομα. Αποφάσισα να μην ενσωματώσω εδώ το νέο υλικό και τα ερευνητικά συ-

μπεράσματα των πιο πρόσφατων διαλέξεών μου, αλλά να χρησιμοποιήσω μέρη από τις διαλέξεις που έδωσα στο Τμήμα Ιστορίας της Τέχνης του Dartmouth College στις Ηνωμένες Πολιτείες, καθώς και στο Freie Universität του Βερολίνου, στο Πανεπιστήμιο Νότιας Florida, στο Wellesley College, στο Πανεπιστήμιο του New Hampshire, στην Πρεσβεία της Ελλάδας στην Ουάσιγκτον, DC, στην Πρεσβεία της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Αθήνα και, τέλος, από ανακοινώσεις σε επιστημονική ημερίδα στην Κέρκυρα και σε συνέδριο στην Λέσβο. Το κείμενο που δημοσιεύεται εδώ διατηρεί εν πολλοίς τον προφορικό χαρακτήρα των διαλέξεων. Ευχαριστώ τον εκλιπόντα Stanley Cavell (Πανεπιστήμιο Harvard), την Ada Cohen (Dartmouth College), τον Neil Cox (Πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου), τον Burkhard Fehr (Πανεπιστήμιο του Αμβούργου), την Kathryn Gutzwiller (Πανεπιστήμιο του Cincinnati), την Elaine Scarry (Πανεπιστήμιο Harvard) και την Helen Vendler (Πανεπιστήμιο Harvard) για τις σημαντικές ερευνητικές συζητήσεις που είχαμε. Αφιερώνω το βιβλίο αυτό στην Λένα Πολίτου, η οποία συμφωνεί, *μη είκαη περι τῶν μεγίστων συμβαλλώμεθα*, και τον Burkhard Fehr.

Οφείλω ευχαριστίες στους ανώνυμους αναγνώστες του χειρογράφου για τις παρατηρήσεις και τις εποικοδομητικές προτάσεις τους. Ο επιμελητής Δημήτρης Παπακώστας και το ατελιέ του εκδοτικού οίκου συνέβαλαν στην άρτια παραγωγή του βιβλίου. Τέλος, η διευθύντρια του ιστορικού οίκου Ίκαρος, κ. Κατερίνα Καρύδη, φρόντισε με απαράμιλλη οξύνοια, σοβαρότητα και εμπειρία όλη την διαδικασία της έκδοσης: της είμαι ευγνώμων.



«MYTHOLOGIE – j'y loge l'ultime atoll ami...»

Michel Leiris,

*Glossaire: j'y serre mes gloses (1939)*



## ΓΙΑ ΜΙΑ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Στα τέλη της δεύτερης δεκαετίας του 20ού αιώνα, η εμπειρία του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου είχε διαφεύσει με τον πιο τραυματικό τρόπο την μεταδιαφωτιστική αισιοδοξία της λεγόμενης θετικιστικής, λογοκρατούμενης σκέψης και ξεγύμνωσε την υποκριτική, εν πολλοίς, ρητορική της ευρωπαϊκής ανθρωπιστικής παράδοσης – παράδοση που υπεβλήθη σε ριζική κριτική αναθεώρηση στο πλαίσιο πρωτοποριακών κινημάτων όπως ο ντανταϊσμός και ο υπερρεαλισμός.<sup>1</sup> Τα κινήματα αυτά προέβαλλαν αισθητικά και πολιτικά αιτήματα τα οποία απέβλεπαν σε μία ριζοσπαστική αναθεώρηση σχετικών καθεστηκυίων τάξεων και ιεραρχήσεων και την δημιουργία, τρόπον τινά, μίας καινούρ-

---

1 Στο βιβλίο αυτό χρησιμοποιώ πάντοτε το τελικό -ν στην αιτιατική ενικού του οριστικού άρθρου («τον» και «την»). Επίσης, προτιμώ την γραφή «κλασσικός». Δεν βρίσκω πειστικό το επιχείρημα για την απλοποίησή της σε «κλασικός».

γιας κοινωνικοπολιτισμικής και πολιτικής πραγματικότητας. Στο βιβλίο αυτό θα επικεντρωθώ στην διαμόρφωση από σημαντικούς εκπροσώπους της πρωτοπορίας που βρίσκονταν σε διάλογο με την αρχαία ελληνική σκέψη και μυθολογία μίας ρηξικέλευθης ιδεολογικής και αισθητικής μυθογένεσης. Αντί για την έννοια της πρόσληψης του μύθου, που, εκτός των γενικότερων συνυποδηλώσεών της, στον χώρο ειδικότερα των σπουδών πρόσληψης (reception studies) αναφέρεται στην εκ νέου χρήση ή ανάπλαση συγκεκριμένων μύθων κληρονομημένων από την παράδοση, έχω εισαγάγει μία νέα έννοια, αυτήν της *μυθογένεσης*, την οποία ορίζω ως την δημιουργία νέων μυθικών τρόπων και στρατηγικών ρηματικού (discursive) πειραματισμού. Στο δεύτερο τέταρτο του 20ού αιώνα, στην υπερρεαλιστική διάνοηση και αισθητική, η διαδικασία αυτή συχνά βασιζόταν σε μηχανισμούς και βαθιές δομές μυθικής σκέψης (όχι συγκεκριμένους μύθους) που οι υπερρεαλιστές είχαν ανιχνεύσει σε παραδοσιακές μυθολογίες. Στην πρωτοποριακή τέχνη και διάνοηση, ο μύθος και η μυθική σκέψη, ισχυρίζομαι, μεταλλάσσονταν και ενεργοποιούνταν μέσω τέτοιων



μυθογενετικών ρηματικών (discursive) διαδικασιών.<sup>2</sup>

Η ανάγκη, ύστερα από τις πρωτόγνωρες τραυματικές εμπειρίες του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, να αναθεωρηθούν εδραιωμένες γεωπολιτικές και πολιτισμικές ιεραρχίες, να υπονομευθούν ιδεολογίες και πρακτικές (φιλοσοφικές, ηθικές, πολιτικές, καλλιτεχνικές) βασισμένες στην κοινή, αλλά, όπως είχε αποδείξει η πολύ πρόσφατη ιστορία, συχνά καταστροφική, λογική, οι οποίες καθόριζαν τον εθνοκεντρισμό και ηγεμονικές αντιλήψεις σχετικές με την θετικιστική, λογοκρατούμενη σκέψη και τον αστικό τρόπο ζωής στην Δύση, ήταν βασική κινητήρια δύναμη του υπερρεαλιστικού οράματος, οι στόχοι και οι πρακτικές του οποίου υπαγορεύονταν από διεθνιστικές προτεραιότητες. Η ριζοσπαστική κριτική του γεωπολιτικού και πολιτισμικού status quo της εποχής που κυριαρχεί σε διάφορα γραπτά των υπερρεαλιστών φθάνει το πιο από απόγειό της στον υπερρεαλιστικό χάρτη της υδρογείου, «Le Monde au temps des surréalistes», που δημοσιεύθηκε το 1929

---

2 Προτείνω και αναπτύσσω την μεθοδολογική προσέγγιση της μυθογένεσης στο βιβλίο μου *Greek Mythologies: Antiquity and Surrealism*, Κάμπριτζ, Μασσ. 2012.

στο περιοδικό *Variétés*. Στον χάρτη αυτό, οι μεγάλες ιμπεριαλιστικές δυνάμεις της Ευρώπης εμφανίζονται σαφώς συρρικνωμένες και υποβαθμισμένες, ενώ ο Ειρηνικός Ωκεανός καταλαμβάνει το κέντρο. Η Αγγλία, για παράδειγμα, παριστάνεται σαν μία μικροσκοπική και επομένως ασήμαντη χώρα, συγκρινόμενη με την Ιρλανδία, ενώ οι ΗΠΑ είναι σχεδόν αόρατες, σε σχέση με την Αλάσκα.<sup>3</sup>

Η υποκρισία της δυτικοευρωπαϊκής ανθρωπιστικής παράδοσης και η καταστροφική δύναμη των άγριων ενστίκτων του ανθρώπου, στοιχεία τα οποία αναδύθηκαν στην επιφάνεια με τον πιο ολέθριο τρόπο κατά την διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, βρέθηκαν στο επίκεντρο και της ανθρωπολογικής/εθνολογικής κριτικής και έρευνας που προωθήθηκε και στο πλαίσιο του υπερρεαλιστικού κινήματος, τόσο από ακραιφνείς υπερρεαλιστές όσο και από «σχισματικούς».<sup>4</sup>

3 Ο τίτλος του χάρτη είναι ενδεικτικός της ριζικής αναθεωρητικής τάσης των υπερρεαλιστών: βλ. ανατυπώσεις του στα D. Ades, *Dada and Surrealism Reviewed*, Λονδίνο 1978: 464, και U. M. Schneede, *Die Kunst des Surrealismus: Malerei, Skulptur, Dichtung, Fotografie, Film*, Μόναχο 2006: 22.

4 Η περίπτωση του Αντρέ Μασσόν ως ακραιφνούς ή/και «σχισματικού» υπερρεαλιστή (dissident Surrealist) είναι πιο εύκολο να αναλυθεί ιστορικά από τις εξαιρετικά σύνθετες και πρωτεϊκές επιλογές του Ζωρζ Μπατάιγ, ο οποίος αποτελεί μία ιδιαίτερη κατηγορία διανοητή.

Καθιερωμένα εννοιολογικά δίπολα, π.χ. φυσικό/αφύσικο, ηθικό/ανήθικο, πραγματικό/εξωπραγματικό, «υψηλή»/«ταπεινή» πολιτιστική δημιουργία, πολιτισμένο/«πρωτόγονο» κτλ., ετέθησαν υπό συστηματική και έντονη αμφισβήτηση τόσο από τους εισηγητές ρηξικέλευθων θεωρητικών και μεθοδολογικών αρχών στον χώρο της ανθρωπολογίας της εποχής, όσο και από σημαντικούς εκπροσώπους της πρωτοποριακής τέχνης και διανόησης. Βασικό τους μέλημα ήταν η υπονόμηση τέτοιου είδους εννοιολογικών και ιδεολογικών αρχών και πρακτικών και η αντικατάστασή τους από μία μετα-ανθρωπιστική (δηλαδή, μετα-ουμανιστική) προσέγγιση της πραγματικότητας. Εκφάνσεις των υπερρεαλιστικών «επαφών» με την ανθρωπολογία συνιστούν η εθνολογική αποστολή Dakar-Djibouti<sup>5</sup> και η έκθεση της προκολομβιανής «αμερικανικής» τέχνης στο Παρίσι το 1930. Κεντρικό ρόλο στην αποστολή Dakar-Djibouti έπαιξε ο Μισέλ Λειρίς, μαθητής του Marcel Mauss καθώς επίσης και συνεργάτης του Ζωρζ Μπατάιγ, ο αντικομοφορισμός του οποίου είχε προσελκύ-

5 Βλ. M. Griaule, M. Leiris, D. Lifchitz, É. Lutten, J. Mouchet, G.-L. Roux, και A. Schaeffner, *Cahier Dakar-Djibouti*, επιμ. É. Jolly και M. Lemaire, Meurcourt 2015. Πρβλ. M. Leiris, *L'Afrique fantôme*, Παρίσι 1934.

σει έναν σημαντικό αριθμό «μη ορθόδοξων», αντιφρονούντων υπερρεαλιστών. Ο Μπατάιγ συνέβαλε αποφασιστικά στην επιτυχία της έκθεσης του 1930 και συνεργάστηκε με τον εθνολόγο Alfred Métraux και τον Paul Rivet (τον ιδρυτή του Musée de l'Homme το 1937) σε έναν συλλογικό τόμο, που έμελλε να αποτελέσει σημείο αναφοράς στην ανάπτυξη του ενδιαφέροντος της ευρωπαϊκής πρωτοπορίας για την ανθρωπολογία και την «πρωτόγονη» τέχνη.<sup>6</sup> Η συνεργασία του Μπατάιγ με τον Alfred Métraux, ο οποίος είχε κάνει επιτόπια έρευνα στους ιθαγενείς του Αμαζονίου, είχε μεγάλη επίδραση στην διαμόρφωση των ιδεών του πρώτου για την βία και την θυσία.

---

6 Jean Babelon et al., *L'art précolombien: L'Amérique avant Christophe Colomb* [Les Cahiers de la République des lettres, des sciences et des arts], Παρίσι 1928. Βλ. D. Yatromanolakis, *Greek Mythologies*, 2012: 32.